

Narod Knjige i raznolikost "religija"¹

Fazlur Rahman

Odnos islama prema kršćanstvu star je koliko i sam islam, budući je islam dijelom oblikovan usvajanjem nekih važnih ideja iz judaizma i kršćanstva i kritikovanjem drugih ideja. Zapravo, samoodređenje islama dijelom je posljedica odnosa islama prema ovim dvjema religijama i njihovim zajednicama.

Postojanje mesijanizma u nekim mekanskim arapskim krugovima, u vrijeme kada se pojavio Poslanik Muhammed, dovoljno je dokazano. Umjesto prihvatanja bilo judaizma ili kršćanstva, ti su arapski krugovi tražili jednu novu objavljenu vlastitu religiju kako bi "čak mogli biti bolje upućeni" od ove dvije starije zajednice. Nakon dolaska Muhammeda kao Božijeg poslanika, Kur'an u nekoliko navrata ukazuje na grupu ljudi za koje kaže: "Mi smo im već dali Knjigu (tj., Toru i Evanđelje) i oni također vjeruju i u Kur'an". Ovi stavci jasno pokazuju da su neki Jevreji ili kršćani, ili judeo-kršćani, gajili mesijanske nade i ohrabрили Poslanika Muhammeda u njegovoj misiji. Zapravo, Kur'an izvrgava ruglu pagane Mekke govoreći da je svejedno jesu li ili nisu povjerovali u Kur'an (ili Poslanika), "oni kojima smo Mi već dali Knjigu, vjeruju u Kur'an (ili u Poslanika)".²

Ima nekoliko važnih i zanimljivih pitanja u vezi sa ovim fenomenom. Npr.: Da li je islam u cijelosti rezultat jevrejskih ili kršćanskih

¹ (Deseto poglavlje "The People of the Book and Diversity of Religions" iz Fazlur Rahmanove knjige *Major Themes of the Qur'ān*, izd. Bibliotheca Islamica, Minneapolis, 1994., str. 162–170.)

² Vidi VIII poglavlje ove knjige.

“utjecaja”, ili je islam u osnovi neovisan samonikli razvoj koji je uzeo neke važne ideje iz judeo-kršćanske tradicije? Jedan broj jevrejskih i kršćanskih naučnika međusobno su se natjecali da pokažu kako je islam prirodno povezan za judaizam ili kršćanstvo. Nedavno je nekolicina zapadnih naučnika, među njima Montgomery Watt, Maurice Gaudenfroy-Demomlyness i, povrh svih, H. A. R. Gibb, uvjerljivo ustvrdila da je u svojoj izvornosti islam izrastao iz arapskog zaleđa, mada je u njegovom nastanku i razvoju bilo mnogo važnih upliva iz judeo-kršćanske tradicije.³ Ali pitanje kojim se ovdje izravno bavimo nije “originalnost” islama, nego Muhammedovo, a. s., viđenje sebe i svoje misije, što je prisno povezano sa njegovim viđenjem svoga odnosa prema drugim poslanicima, njihovoj religiji (religijama) i njihovim zajednicama.

Iz Kur’ana se posve jasno vidi da je od početka do kraja svoje poslaničke karijere Poslanik Muhammed bio apsolutno uvjeren u božansku narav ranijih objavljenih dokumenata Otkrovenja i u božansku narav poslanstva nositelja tih dokumenata. Zato je bez trunke oklijevanja Muhammed, a. s., priznao da su Abraham / Ibrahim, Mojsije / Musa, Isus / Isa i druge starozavjetne i novozavjetne vjerske ličnosti bile izvorni poslanici baš kao i on sam. Ovo prihvatanje je bez sumnje bilo osnaženo kada su neki sljedbenici tih ranijih religija priznali Muhammeda, a. s., kao istinskog poslanika i priznali Kur’an kao objavljenju knjigu. Na temelju ovoga vidimo da je lažno stanovište, rašireno među zapadnim islamistima (prvotno objavljeno od rodočelnika zapadnih proučavanja islama kao što su Snouck Hurgronje, Theodor Noldeke i Schwally), kako je u Mekki Poslanik Muhammed bio potpuno svjestan *da on Arapima daje to što su Mojsije i Isus prethodno dali svojim vlastitim zajednicama*, te da je tek u Medini, gdje su Jevreji odbili da ga priznaju Božijim Poslanikom, on utemeljio muslimansku zajednicu kao odvojenu od Jevreja i kršćana (vidi VIII poglavlje).

Nema spomena bilo koje određene vjerske zajednice u ranijem dijelu Kur’ana. Istina, različiti poslanici došli su različitim ljudima i narodima u različita vremena, ali njihova je poruka univerzalna i isto-vjetna. Sve te poruke isijavaju iz jednog izvora: Glavne Knjige⁴ i *Brižno*

³ W. Montgomery Watt, *Muhammad at Macca*, Oxford, 1953., str. 1–29; Maurice Gaudenfroy-Demomlyness, *Mahomet*, Paris, 1957., str. I-xxii; H. A. R. Gibb, “Pre-Islamic Monotheism in Arabia”, *Harvard Theological Review* 55, 1962., str. 269–280.

⁴ Usp. Az-Zuhruf, XLIII:4; Ar-Ra’d, XIII:39.

Čuvanoj / Skrovitoj Knjizi⁵. Budući su ove poruke univerzalne i istovjetne, svi su ljudi dužni vjerovati u sve božanske poruke. To je razlog što se Muhammed, a. s., osjetio dužnim vjerovati u poslanstvo Noe (Nuha), Abrahama (Ibrahima), Mojsija (Musaa) i Isusa (Isaa), jer Božija vjera je nedjeljiva a i poslanstvo je, također, nedjeljivo. Zapravo, Poslanik, a. s., je bio obavezan da proglasi u Kur'anu da on ne samo da vjeruje u Toru (Tevrat) i Evandjelje (Indžil), već da proglasi: "Ja vjerujem u sve Knjige koje je Bog objavio!" (أَمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ)⁶ Razlog tome je što je Božansko vodstvo univerzalno i nije ograničeno na bilo koji narod ili narode: "I nema nijednog naroda a da k njemu došao nije onaj koji opominje", (وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ)⁷ i: "A svaki narod uputitelja je imao." (وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ)⁸. Zapravo, riječ "Knjiga" često se koristi u Kur'anu bez ukazivanja na bilo koju specifičnu objavljenu knjigu, već kao rodni pojam koji označava ukupnost Božijih objava.⁹

Ako Muhammed, a. s., i njegovi sljedbenici vjeruju u sve poslanike, svi ljudi također i bez razlike moraju vjerovati u njega. Nevjerovati u njega bilo bi ravno nevjerovanju u sve njih, jer to bi značilo proizvoljno uzdrmati slijed poslaničkog nasljedovanja. Međutim, Poslanik, a. s., je u poznom mekanskom periodu postao više svjestan da ga Jevreji i kršćani neće vjerovati, niti će se Jevreji i kršćani međusobno priznati. Skorašnja izučavanja su pokazala da je Muhammed, a. s., postao svjestan toga u Mekki, a ne u Medini, kako se često vjerovalo. Na ovoj tački se Jevreji i kršćani nazivaju *al-ahzab* (sektaši, strančari, ljudi koji razdiru jedinstvo vjere i kidaju slijed poslaničkog nasljedovanja), svaki *hizb* (također *š'ia*) ili stranka je zadovoljna time što posjeduje isključujući ostale. Muslimani se opominju da se ne dijele u stranke. Upravo se na ovoj tački vjera Muhammedova, a. s., opisuje kao "ispravna" i "prava", vjera *hanifa* (tj., pravog monoteiste koji ne slijedi sile razdora) i povezuje i poistovjećuje sa Abrahamovom (Ibrahimovom) vjerom.

Svijest o raznolikosti religija, usprkos jedinstvu njihova izvora, stavio je Muhammeda, a. s., pred teološki problem prvoga reda. Ovaj problem se tako ustrajno i bolno utisnuo u njegov duh da sve od početka

⁵ Al-Waki'a, LVI:78.

⁶ Aš-Šura, XLII:15.

⁷ Fatir, XXXV:24.

⁸ Ar-Ra'd, XIII:7.

⁹ Npr., vidi Al-Baqara, II: 213.

ove svijesti pa dobroano do zadnje faze njegova života Kur'an to pitanje tretira na različitim razinama. U više navrata se osuđuje činjenica da se religije otcjepljuju ne samo jedne od drugih, već čak unutar sebe. Ali u Kur'anu se, također, pomalja unekoliko različito gledište spram ovog problema. Čovječanstvo je bilo jedinstveno, ali se to jedinstvo rascijepilo usljed dolaska božanskih poruka koje su dostavili Božiji vjeronavjestitelji. Činjenica da poruke Božijih vjeronavjestitelja djeluju kao vododjelnice i razdiruće sile ukorijenjena je u nekoj božanskoj tajni, jer ako bi Bog to htio On bi zasigurno mogao sve ljude povesti jednim putem:

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُحْكَمَ
بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ ۖ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۗ

Ljudi (čovječanstvo) bijahu jedna zajednica i Bog je slao vjerovjesnike, radosnih vijesti donositelje i opominjatelje. I po njima je Knjigu s Istinom objavljivao da ljudima presuditelj bude u onome u čemu se oni razilaziše.

*A razilaziše se baš oni kojima je Knjiga data, sve iz zavisti međusobne nakon što su im došli Dokazi Jasni!*¹⁰

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً ۗ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ

*Da je Gospodar tvoj htio, On bi sve ljude jedne vjere učinio! A ipak se oni uvijek u vjerovanju razilaze...*¹¹

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا ۗ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ
يَخْتَلِفُونَ

*A ljudi su bili zajednica jedna, pa su se zatim razišli! A da nije Riječ od Gospodara tvoga već prethodila, njima bi doista presuđeno bilo o onome oko čega se razilaze!*¹²

U Medini su ispušteni termini “sljedbe” i “stranke”, a Jevreji i kršćani su priznati kao “zajednice”, iako se, naravno, one stalno pozivaju u islam. Kako smo ranije spomenuli, u ranim etapama u Mekki Kur'an uopće ne govori sa aspekta zajednica, a sigurno ne sa aspekta isključivih

¹⁰ Al-Baqara, II: 213.

¹¹ Hud, XI:118.

¹² Yunus, X:19.

zajednica. Upravo je svijest i potonje priznanje postojanja međusobno isključivih jevrejskih i kršćanskih zajednica (i vjerovatno jednako isključivih podgrupa u kršćanstvu) dovelo do toga da ih Kur'an prvo imenuje "sektašima" i "strančarima" i da ih poslije prizna (u Medini) kao zajednice. Upravo je učvršćivanje ovih zajednica zapravo to što je dovelo do proglašavanja muslimana kao zasebne zajednice:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ
الْكِتَابَ

*Jevreji vele: "Kršćani su ni na čemu!" A kršćani vele: "Jevreji su ni na čemu!" A oni čitaju Knjigu.*¹³

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۖ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ

*Oni vele: "U džennet / raj neće nikako ući drugi doli oni koji budu Jevreji ili kršćani!" To su njihove puste želje.*¹⁴

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۗ قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ

*S tobom (o Muhammed!) nikako neće biti zadovoljni ni Jevreji ni kršćani, sve dok njihovu vjeru ne budeš slijedio ti! A ti reci: "Božija uputa / staza (a ne nečija druga) jeste uputa / staza istinska!"*¹⁵

Prema tome, kur'anski odgovor na ekskluzivističke tvrdnje i na svotatanja vlasništva nad Božijom uputom apsolutno je nedvojben: Uputa nije dužnost zajednica nego Boga i dobrih ljudi, i *nijedna* zajednica ne može da je isključivo ona upućena i izabrana. Cijeli ton ovog kur'anskog argumenta jeste protiv takve izabranosti:

وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۗ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۗ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ۗ
قَالَ لَا يَتَّخِذُ الْغَالِبِينَ

*I kad je Ibrahima Gospodar njegov na kušnju s nekoliko riječi stavio, pa ih Ibrahim kako valja ispunio. Bog je kazao: "Učinit ću da ljudima predvodnik budeš ti!" "A i neki iz moga potomstva!" – Ibrahim zatraži. A Bog reče: "Obećanje Moje neće dostići zločinitelje!"*¹⁶

¹³ Al-Baqarah, II:113.

¹⁴ Al-Baqarah, II: 111.

¹⁵ Al-Baqarah, II:120.

¹⁶ Al-Baqarah, II:124.

Cijela tajna izabranosti je podrivena opetovanim tvrdnjama Kur'ana koji, nakon spomena biblijskih poslanika i njihovih naroda, izjavljuje:

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۗ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۗ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

*Taj je narod (ta je zajednica) bio i nestao! Njemu njegova stečevina, a vama vaša stečevina! Vi nećete biti pitani za ono što su oni radili!*¹⁷

U skladu sa ovim snažnim odbacivanjem isključivosti i izabranosti, Kur'an opetovano priznaje da postoje dobri ljudi u drugim zajednicama – Jevrejima, kršćanima i Sabejcima – baš kao što priznaje i ljude vjere u islamu:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

*Oni koji vjeruju (muslimani), i Jevreji, i kršćani, i Sabejci – koji su u Boga i Onaj Svijet vjerovali i dobra djela radili, pripada nagrada njihova kod Gospodara njihova! Njima nema straha i oni neće očajavati.*¹⁸

U tumačenju oba ova stavka većina muslimanskih komentatora se jalovo napreže kako bi izbjegli priznati očito značenje: da će biti spašeni svi oni – iz bilo kojeg dijela čovječanstva – koji vjeruju u Boga i Onaj Svijet, i koji rade dobra djela. Muslimanski komentatori, tako, kažu da se ovdje pod Jevrejima, kršćanima i Sabejcima ili misli na one koji su zapravo postali “muslimani” – što je tumačenje koje očito protuslovi činjenici da «muslimani» sačinjavaju samo prvu od četiri grupe «onih koji vjeruju» – ili se misli na to da su oni bili dobri Jevreji, kršćani i Sabejci koji su živjeli prije dolaska Poslanika Muhammeda – što je čak gori tumačenjski poduhvat. Jer, čak i tada kad uzvraća na jevrejske i kršćanske tvrdnje o tome da je Budući Svijet njihov i da pripada samo njima, Kur'an kaže:

بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

*A nije tako! Koji god čovjek predano okrene lice svoje Bogu, a bude dobra djela činio, njemu pripada nagrada njegova kod Gospodara njegova! Takvima nema straha niti će se žalostiti!*¹⁹

¹⁷ Al-Baqarah, II:134; Al-Baqarah, II:141.

¹⁸ Al-Baqarah, II:62; usp. Al-Ma'idah, II:69.

¹⁹ Al-Baqarah, II: 112.

Naravno, logika ovog priznanja univerzalne dobrote, uz vjerovanje u jednoga Boga i Sudnji Dan kao nužne osnove dobrote, zahtijeva da se i muslimanska zajednica prizna kao *jedna* među zajednicama. Čini se da Kur'an ovdje daje svoj konačni odgovor na problem svijeta sa mnoštvom zajednica:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ ۗ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ ۗ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شُرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۗ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ ۗ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۗ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

*A i tebi Knjigu objavljujemo s Istinom, da potvrdi Knjigu prije objavljenju, i da nad njome bdiye. A ti im presudi po onom što Bog objavi, i njihove strasti ne slijedi i ne odstupaj od Istine što ti dolazi. I Mi smo, da svi vi zakon i pravac imate, odredili! A da je Bog htio, On bi vas sve jedne vjere stvorio. Ali je On htio da vas iskuša, u onom što vam je objavio. Zato, u dobru se natječite, Bogu ćete se svi vratiti i On će vas o svemu onom (Istini) obavijestiti u čemu se razilaziste!*²⁰

Dakle, pozitivna vrijednost raznolikih religija i zajednica je da se one mogu međusobno natjecati u dobroti (usporedi Al-Baqarah, II:148, te Al-Baqarah, II: 177, gdje se, nakon najave promjene *qible* / pravca okretanja u namazu / molitvi od Jerusalema prema Mekki, naglašava da je *qibla* po sebi nevažna, prava vrijednost jeste vrlina i *natjecanje u dobru*). Samojoj muslimanskoj zajednici, slavljenoj kao "Središnja zajednica" (*ummatan wasatan*)²¹ i kao "Najbolja zajednica (*hayra ummatin*) koja se ikad među svijetom pojavila"²² – ne daje se nikakvo jamstvo da će ona biti automatski Božiji miljenik, ukoliko, kad zaima moć na zemlji, ne bude obavljala molitve (namaze), osiguravala blagostanje siromašnika, zapovjedala dobro i zabranjivala zlo.²³ U poglavlju Muhammed (XLVII:38) muslimani se ovako opominju:

...وَإِنْ تَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ

*...Ako se vi okrenete (od molitve, pomaganja siromašnih, zapovjedanja dobra i zabranjivanja zla...), Bog će vas drugim narodom zamijeniti, pa oni potom neće nalik vama biti!*²⁴

²⁰ Al-Ma'idah, V:48.

²¹ Al-Baqarah, II: 143.

²² Ali 'Imran, III: 110.

²³ Al-Hagg, XXII: 41.

²⁴ Muhammed, XLVII: 38.

Prema Kur'anu, najtemeljnija razlika između Boga i stvorenja jeste da je Bog beskonačan – Sveživući, Svemoćni, Sveznajući, itd. – dok su sva stvorenja konačna. Bog, Koji je Beskonačan, stvorio je “sve s mjerom (*bi qadarin*)”.²⁵ Sam Bog jeste “Mjeritelj / Odreditelj” (*qadîr*), dok je sve drugo “izmjereno / određeno” (*maqdûr*). Ova je ideja široko rasprostranjena u Kur'anu. Ovo nije učenje o “pred-određenosti”, kako su je takvom shvatali mnogi muslimanski teolozi srednjovjekovnih epoha. “Određivanje” u ovom kontekstu naprosto znači “konačnost” mogućnosti, usprkos njihovom rangu. Npr., Kur'an priznaje da ljudska bića posjeduju velike mogućnosti: Adam / Adem je nadmašio meleke / anđele u natjecanju u kreativnom znanju, te je tako melekima bilo naređeno da Adamu / Ademu odaju počast,²⁶ pa ipak, ljudska bića ne mogu biti Bog.

Naime, zato što je Bog beskonačan, i apsolutna milost i apsolutna moć pripisive su samo Bogu. Doslovno, Božija milost je bezgranična,²⁷ – zapravo, milost je zakon koji je zapisan u Božansku narav (kataba ‘ala nafsihî-r-rahmah).²⁸ I sama činjenica da postoji izobilje bivstvovanja a ne praznina nebivstvovanja jeste izraz praiskonskog akta Božanske milosti. Božanska moć je primjerena Božanskoj milosti. Ne možeš pokazati ni na jedno ljudsko biće, sa ograničenjima i datumom rođenja, i naprosto reći: “Ta osoba je Bog.” Prema Kur'anu, to nije ni moguće, ni razborito ni oprostivo.

Oštrina kur'anskih sudova o inkarnaciji i trojstvu je varirala. Ima stavaka koji smatraju to kršćansko učenje jednostavno “pretjerivanjem u vjeri”:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ ۚ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ۚ فَآمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً ۚ انتَهُوا خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهُ وَاحِدٌ ۚ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ ۚ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا

O Sljedbenici Knjige! U vjeri svojoj ne pretjerujte, a o Bogu drugo osim Istine ne govorite! Doista je Mesih Isa, sin Merjemin, samo Božiji poslanik i Riječ Njegova! On je tu Riječ Merjemi predao, i život Isau dao. Pa u Boga i njegove

²⁵ Npr., vidi: Al-Qamar, LIV: 49.

²⁶ Al-Baqarah, II:30 i dalje.

²⁷ Usporedi Al-Mu'min, XL: 7; Al-A'raf, VII: 156.

²⁸ Usporedi Al-An'am, VI: 12.

poslanike vjerujte! I "Trojica su!" – ne govorite! Prestanite, bolje vam je! Samo je Bog – Bog jedini, slavljjen neka je, zar da On dijete imadne?! Njemu pripada sve što je na nebesima i sve što je na Zemlji, a Bog kao zaštitnik dovoljan je.²⁹

Ali, postoje mnogo žešći stavci koji podsjećaju na kur'anske izjave protiv idolopoklonika:

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ۗ وَاللَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۗ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Nevjernici su oni koji vele: "Doista je Bog Mesih, sin Merjeme!" Ti reci: "Ko je taj ko može Boga da spriječi, da On, ako hoće, Mesiha, sina Merjemina, uništi, i majku njegovu, i sve na Zemlji?!" Božija je vlast i na nebesima i na Zemlji, i na onom što je između njih! On stvara šta hoće, a Bog doista sve može!³⁰

Takoder:

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ... ﴿٢٧﴾ ... لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ۖ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ ۖ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٧﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٤٧﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ ۗ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمْ الْآيَاتِ نَمْ انظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٥٧﴾

Nevjernici su oni koji vele: "Doista je Bog Mesih, sin Merjeme!"(...) ...Nevjernici su oni koji tvrde: "Bog je treći od trojice!" A samo je jedan Bog! A ako se od takva govora ne okane, bolna patnja će doista stići one koji ne vjeruju među njima. Zašto se oni ne pokaju Bogu i oprosta od Njega zatraže! Pa, Bog grijeha prašta i samilostan je. Mesih, sin Merjeme, samo je poslanik, i prije njega dosta poslanika minu, a majka njegova je uvijek zborila istinu. I njih dvoje jeli su hranu [kao i drugi ljudi]. Pogledaj kako im znakove objašnjavamo Mi a potom vidi kako se okreću oni!!!³¹

Kur'an se obraća Muhammedu i govori na isti način i za njega:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۗ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ...

²⁹ An-Nisa, IV: 171. Također usporedi: Al-Ma'idah, V: 77.

³⁰ Al-Ma'idah, V: 17.

³¹ Al-Ma'idah, V: 72–75.

Muhammed je samo poslanik, i prije njega dosta poslanika minu, pa ako bi on umro ili ubijen bio [u borbi], zar biste se svojim pređašnjim stopama vratili?!...³²

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ

Ťi [Muhammede] reci [Arapima paganima]: “Kažite vi meni, ako Bog mene usmrti, i one koji su sa mnom, ili, pak, ako nam se smiluje, ko će zakloniti [vas] nevjernike od patnje bolne?³³

Muhammed ne može uzeti zdravo za gotovo da će Bog mehanički / bezuvjetno nastaviti da šalje objavljenjske poruke:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۚ فَإِنْ يَشِئِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ ۖ وَبِمِحْ اللَّهِ الْبَاطِلَ ۗ وَيُحِقُّ الْحَقُّ بِكَلِمَاتِهِ...³⁴

Zar da govore oni: “On [Muhammed] na Boga iznosi laži!” Pa, Bog će, ako hoće, zapečatiti tvoje srce [Muhammede, tako da mu više nikakva objava ne stiže]! A Bog je taj, [a ne Muhammed], koji zbilja briše neistinu i učvršćuje Istinu Svojim Riječima...³⁴

Dakle, prema Kur’anu Isus je onoliko utjelovljenje Boga, koliko i sam Muhammed ili, zapravo, bilo koji drugi poslanik – tj., nimalo. Ali, istina je da Kur’an govori sa blagošću o Isau / Isusu i također njegovim sljedbenicima. Npr.:

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا ۗ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ۖ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِيَسِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ

A sigurno ćeš još naći da su vjernicima [muslimanima] prijateljstvom najbliži oni koji vele: “Mi smo kršćani!” To je zato jer među njima svećenika ima i monaha i zato jer se oni ne ohole.³⁵

Također:

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً...³⁵

³² Ali ‘Imran, III: 144.

³³ Al-Mulk, LXVII: 28.

³⁴ Aš-Šura, XLII: 24.

³⁵ Al-Ma‘idah, V: 82.

A potom smo [nakon mnogih poslanika] i Isaa / Isusa, sina Merjemina, poslali, i Indžil / Evanđelje mu dali, i u srca onih koji ga slijede sažaljenje i samilost ulili...³⁶

Ovakvo držanje prema kršćanstvu jeste bez premca sa drugim zajednicama spomenutim u Kur'anu. Zato što je Kur'an ponekada veoma mehak, zapravo visoko nježan, prema kršćanima (premda je povremeno uveliko kritičan o njima), neki su zapadni učenjaci mislili da je Muhammed u osnovi bio saputnik i možda skoro kršćanin. Tvrđili su da su političke motivacije omele njegovo puno i eksplicitno poistovjećenje sa kršćanstvom. Neki su također smatrali da je njegovo rastuće neprijateljstvo prema Bizantu uzrok žestokoj kritici kršćanstva u Kur'anu. Također, neki misle da on nije ispravno razumio prirodu učenja o Isusu u kršćanstvu zato što su mu je kršćani pogrešno predstavili. Ali, teško je uvidjeti kako učenje o utjelovljenju, npr., može biti pogrešno shvaćeno. Problem s prvim mišljenjem je u tome da se ne može dokazati da su ovi žestoko kritički pasaži Kur'ana nužno kasniji od drugih pasaža. Npr., Al-Hadid, LVII: 27, čini se da je sasvim kasni medinski stavak. Prema tome, čini se da je istina da je Muhammed morao susresti različita stanovišta ispred različitih predstavnika kršćanstva, i, čini se, da Kur'an oslovljava različite grupe o različitim pitanjima.

U svakom slučaju, neprihvatljivost božanstva Isusova i trojstva za Kur'an je neosporiva, baš kao i činjenica da Isusa i njegove sljedbenike smatra iznimno darežljivim i samoprijegornim. Kur'an najvjerojatnije ne bi imao primjedbi na Logos koji postaje tijelo ako se Logos ne bi naprosto poistovječio sa Bogom i ako bi se to poistovjećenje shvatalo manje doslovno. Jer, prema Kur'anu, Riječ Božija nikada se ne poistovjećuje naprosto sa Bogom. Nadalje, za Kur'an Isus je "Duh Božiji" u naročitom smislu, premda je Bog udahnuo Svoga duha također i u Adama / Adema.³⁷ Upravo na temelju nekih takvih očekivanja iz samoproklamiranog jednobojstva kršćana – i, naravno, Jevreja – Kur'an je obznanio svoj poziv:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا...

³⁶ Al-Hadid, LVII: 27.

³⁷ Al-Higr, XV: 29; također: Sad, XXXVIII: 72.

Ti reci: "O sljedbenici Knjige! Hodite k Riječi jednakoj i nama i vama: da nikome osim Bogu ne robujemo, da Mu nikoga ne pridružujemo..."³⁸

Ovaj poziv, vjerovatno obznanjen u doba kada je Muhammed mislio da sve još uvijek nije izgubljeno među tri samoproklamirane monoteističke zajednice, morao se kršćanima doimati prividnim. Poziv je ostao nezapažen. Ali, ja vjerujem da se još uvijek nešto može postići načinom pozitivne saradnje, pod uvjetom da muslimani slušaju Kur'an više negoli povijesna određenja islama, i pod uvjetom da nedavni pionirski napori nastave izlagati kršćansko učenje sukladnije sa univerzalnim monoteizmom i egalitarijanizmom.

S engleskog preveo: Enes Karić

³⁸ Ali 'Imran, III:64.